

[B] **TER WILLE VAN ZICHZELF. NEDERLAND EN ZIJN BOSSEN**

Mensen hebben een ambivalente houding tegenover de natuur. Zowel het begin als het einde van het menselijk leven alsmede allerlei dagelijkse activiteiten en beperkingen maken ons duidelijk dat wij mensen dieren onder de dieren zijn, weliswaar zoogdieren, en zelfs zoogdieren van een hogere soort, maar toch gewoon een stuk natuur. Toch koesteren we het liefste een zelfbeeld dat ons aan die natuur laat ontstijgen. Al naar gelang onze overtuiging vindt die aparte positie rechtvaardiging in onze door God gegeven ziel, in onze rationaliteit, in ons zelfbewustzijn en reflectievermogen, in onze artistieke of nog andere kwaliteiten.

De ambivalente verhouding tussen mens en natuur komt al tot uiting in *Genesis*, boek 1: enerzijds is de natuur immers door God gegeven, en dus perfect, deels zelfs *untouchable*. Anderzijds roept God de mensheid op de aarde te onderwerpen. Zeker na de zondeval moet ze daar ook hard voor ploeteren.

Die ambivalentie is, bijbels of anderszins gerechtvaardigd, alomtegenwoordig en van alle tijden. Deels plaatsen we de natuur als quasi-goddelijk

boven ons: een perfecte, arcadische natuur, die gerespecteerd moet worden. Vrijwel alle religies en levensbeschouwingen hebben hun heilige plaatsen, hun heilige bossen, planten en dieren: die verdienen bescherming, want zij beschermen ook ons. Levensbeschouwingen weerspiegelen die visie ook in allerlei rituelen en praktijken, waarvan het verbod op bepaald voedsel een zeer zichtbaar voorbeeld is. In deze visie heeft de natuur waarde op zichzelf, vroeger vooral religieus, nu meestal wetenschappelijk, ecologisch gemotiveerd. Maar daar staat een zeer instrumentele visie op de natuur tegenover: de natuur is allesbehalve perfect, maar moet door ons "onderworpen" en bedwongen worden, lees dienstbaar worden gemaakt: voor landbouw en industrie, voor voedsel en huisvesting, kortom: voor onze welvaart en ons welbevinden. Soms kan dat door natuurlijke processen te helpen: selectie en veredeling. Soms moet het door de natuur hardhandig aan te pakken: bossen kappen, onkruidverdelgers gebruiken, grondstoffen uitputten... Er is weinig historisch inzicht nodig om in te zien dat de tweede visie en praktijk, de instrumentele verhouding met de natuur, het verregaand heeft gewonnen van de eerste. Dat is in het Westen minstens sinds de Verlichting, de wetenschappelijk-technologische revolutie en de industrialisatie het geval. Wat ook haar inspiratiebronnen en beweegredenen zijn, die instrumentele visie is momenteel alomtegenwoordig en zeer dominant. We hebben er onze huidige ecologische crisis aan te wijten.

Tegen die achtergrond is het merkwaardig dat er, aan het einde van de negentiende, maar vooral in de twintigste eeuw een maatschappelijke beweging ontstaat die de natuur wil beschermen. Dat is in vrijwel de gehele toentertijd "moderne" wereld het geval, ook in Nederland. Nog in 1871 werd het kappen van het laatste stukje Nederlandse oerwoud, het Beekbergerwoud, gezien als een overwinning van de moderniteit, als weer een hoogtepunt in het bedwingen van de natuur. Maar het verdwijnen van dat laatste stukje oernatuur lijkt tegelijkertijd een tegenbeweging te hebben gemobiliseerd: naarmate de natuur schaarser wordt, wordt zij meer ter wille van zichzelf gewaardeerd. Het kappen van dat laatste stukje oerbos gaf Dik van der Meulen de inspiratie voor de titel en de inhoud van zijn

In 1871 werd even ten zuiden van Apeldoorn het Beekbergerwoud gekapt, het laatste overblijvende stuk oerbos van Nederland. Op dezelfde plek is de vereniging Natuurmonumenten nu bezig met natuurherstel, Foto copyright Natuurmonumenten.nl.

nieuwe boek *Het bedwongen bos*: de zeer opvallende verschuiving in de waardering van de Nederlandse natuur, met het bos als *pars pro toto*, vanaf het einde van de negentiende eeuw tot nu.

Van der Meulen is een buitenstaander in de wereld van de natuurbescherming. Hij heeft eerder een (zeer gewaardeerde) biografie over Multatuli¹ en een boek over de Maya's gepubliceerd. Dat kan een voordeel zijn: van een auteur die onbevangen is door het klassieke en al vaker uitgedragen historische verhaal en zelfbeeld van de Nederlandse natuurbescherming, verwacht de lezer een nieuwe, in ieder geval originele invalshoek. Dat laatste valt wat tegen. Niet omdat Van der Meulen onvoldoende ingewerkt zou zijn: integendeel, aan het boek ligt een grondige verkenning van bronnen ten grondslag, van de relevante ontwikkelingen en gebeurtenissen wordt uitvoerig en gedetailleerd verslag gedaan. En daarom komen de bekende iconen van de historie van de Nederlandse natuurbescherming aan de orde: de deels door Rousseau en het anti-modernisme ingegeven inspiratiebronnen van de natuurbescherming,

de kaalslag die veel natuur in de modernistische negentiende eeuw trof, de dreiging dat het Naardermeer als stortplaats zou worden bestemd, de oprichting van Natuurmonumenten, de rol van Jac. P. Thijssen, niet alleen als voorvechter en lobbyist voor de natuur, maar via de bekende Verkade-albums ook als multimediaal verspreider van dat gedachtegoed, de rol van de Duitse bezetting in de naoorlogse verstaatsing van de Nederlandse natuurbescherming, de moeizame coalitie tussen de burgerlijke en wat gezapige natuurbescherming en de deels anti-burgerlijke en militante milieubeweging van de vroege jaren zestig. Het komt allemaal langs, in een soms wat wijldopige en bochtige redactie. Voor een goed ingewijde lezer is er nauwelijks iets nieuws ten opzichte van eerdere, vaak door participanten-met-distantie geschreven analyses van die geschiedenis. Van der Meulen legt wel eigen accenten: het kappen van het Beekbergerwoud in 1871, het enige resterende stuk oerbos in Nederland, is een herhaald referentiepunt, de figuur van Thijssen is in het boek een kristallisatiepunt van de vele inspiratiebronnen, uitingen en strategieën van

de natuurbeschermingsgedachte. Dat Thijssen anno 1934 de auto aanpreeft als een soort rijdende observatiepost voor de (schuwe) natuur, is zo'n anekdotische nieuwigheid.

Meer dan een gebrek aan nieuws, valt een onbevredigende systematiek en analyse op. Dat klinkt wetenschappelijker dan bedoeld. Zo ontbreekt ook een helder onderscheid tussen de uiteenlopende, deels tegenstrijdige inspiratiebronnen en ideële motieven voor natuurbescherming; zo ontbreekt een indeling van de verschillende strategieën van de natuurbescherming, en een beoordeling van hun relatieve (on)doeltreffendheid; zo tast men in het duister over hoe Nederland, met een zo hoog natuurbesef als uit de peilingen blijkt, toch een zo negatieve impact op de natuur kan hebben, ook vandaag. Kortom: als *Ideengeschichte* biedt Van der Meulens boek een aardig historisch overzicht. Voor een verklaring van de tegenstelling tussen de enorme ledenaantallen van de Nederlandse natuurorganisaties en de zwakke maatschappelijke positie van die natuurbescherming biedt Van der Meulen weinig aanknopingspunten. Het boek schetst wel de ambivalentie tussen een vergoddijkende en een instrumentele visie op de natuur, maar laat de ongelijke krachtsverhouding tussen de daarop gebaseerde praktische uitwerking onbesproken.

PIETER LEROY

DIK VAN DER MEULEN, *Het bedwongen bos*, SUN, Amsterdam, 2009, 400 p.

Noot

(1) Zie: ANNETTE PORTEGIES, "Multatuli', een mijlpaal? De stand van zaken in de Nederlandstalige schrijversbiografie", in: *Ons Erfdeel*, jg. 47 (2003), nr. 3, pp. 373-378.